

پیشگامان دیسکوگرافی فارسی

the Pioneers of Persian Discography

مقدمه

به موازات ضبط و تولید صفحه های ۷۸ دور فارسی به مثابه اتفاقی مهم در عرصه موسیقی، وجود آثار و موسیقی شناسی صفحه های هنرمندان، مورد توجه و بررسی پژوهشگران قرار گرفته و گزارشهای چندی در منابع تاریخ موسیقی معاصر ایران وجود دارد که علیرغم عدم انطباق کامل با مفهوم امروزی دیسکوگرافی، دارای ارزش و اهمیت فراوان می باشند. در سالهای اخیر که دیسکوگرافی به عنوان روشی علمی مورد توجه و کاربرد قرار گرفته، منابع جدید و مفیدی در اختیار قرار گرفته و خواهد گرفت که در این گزارش بدانها اشاره می رود. طبیعی است که در اینجا به نمایندگان کمپانیهای صفحه پرکنی که اقدام به چاپ و انتشار کاتالوگهای صفحه ها نموده اند پرداخته نخواهد شد زیرا ضمن بیان این حقیقت که کاتالوگهای مذکور از مهمترین منابع دیسکوگرافی می باشند، انتشار آنها توسط نمایندگان محلی به عنوان وظیفه ای حرفه ای و اقتصادی و در راستای بازاریابی برای کالایی تجاری به نام صفحه صورت می گرفته است.

پژوهشگران ایرانی

مرحوم **روح الله خالقی** با انتشار کتاب "سرگذشت موسیقی ایران" در سال ۱۳۳۳ شمسی، اطلاعات ذیقیمی پیرامون صفحه های فارسی ارائه می کند. وجه ممتاز این اثر، اثبات اصل سفر پاریس و درج تصویر هنرمندان از روی لیبل صفحه های این سفر (جلد اول، صص ۱۳۳-۱۳۵)، ارائه فهرستی کامل از صفحه های مدرسه عالی موسیقی (جلد دوم، صص ۲۵۵-۲۶۵) و ذکر عناوین آثار ضبط شده از بسیاری از هنرمندان (ج ۱، صص ۱۶۲، ۱۶۳، ۲۴۷، ۲۶۶، ۲۶۷، ۳۱۱، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۲۹، ۳۵۰، ۳۵۲، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۸، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۴۰، ۴۴۴، ۴۶۱، ۴۶۷ و غیره) می باشد.

کتاب "تاریخ موسیقی ایران" که نتیجه سالها تحقیق و تتبع مرحوم **دکتر حسن مشحون** است، در بیان شرح احوال و آثار هنرمندان به نوبه خود، حاوی اشاراتی به صفحه های ضبط شده می باشد. آنچه در این منبع پیرامون محمد خان بلبل (ص ۶۶۰) آمده یکی از مآخذ اصلی در کشف هنرمندانی است که از دوره قاجار و با نام محمد خان صفحه هایی از ایشان ضبط شده است. نکاتی نیز در مورد صفحه های حسینعلی خان نکیسا، سلیمان خان امیرقاسمی، حسن لحنی، عبدالله حجازی، مشهدی روح الله و غیره نقل نموده است.

بی تردید اثر ارزشمندی بنام "تاریخ تحول ضبط موسیقی در ایران" در کنار اثر دیگری بنام "چشم انداز موسیقی ایران" از آقای **دکتر ساسان سپینتا**، نام ایشان را به عنوان چهره پیشگام در دیسکوگرافی

فارسی ثبت کرده است. معرفی نظام یافته کمپانیها و لیبلها و ارائه فهرستها در حد ممکن، علاوه بر جلب توجه علاقمندان تاریخ معاصر موسیقی ایران، راه را برای بسط فعالیت در گردآوری صفحه های سنگی و توسعه پژوهشهای دیسکوگرافی فراهم ساخت.

در مجموعه "گنج سوخته" که زیر نظر آقای دکتر فرهنگ رجایی در سال ۱۳۷۳ منتشر شده است فهرستی از صفحه های ضبط شده در تهران در سال ۱۲۸۴ شمسی توسط کمپانی گرامافون درج گردیده که مشابه فهرست ارائه شده در کتاب تاریخ تحول ضبط موسیقی بوده و منبع هر دو کاتالوگ فارسی کمپانی گرامافون در سال ۱۹۰۶ میلادی می باشد.

در کتاب "گلبانگ محراب تا بانگ مضراب" که خاطرات سید جواد بدیع زاده بوده و به اهتمام خانم الهه بدیع زاده منتشر شده، اطلاعات قابل توجهی در مورد دیسکوگرافی مرحوم بدیع زاده وجود دارد که دقیقترین قسمت آن، دیسکوگرافی کامل سفر برلین است که توسط آقای دکتر رینر ای. لاتز در بخش ضمایم کتاب آمده (صص ۳۹۸-۴۰۹) و ترجمه فارسی آن نیز به دلیل عدم آشنایی مترجم رسمی با ادبیات تخصصی صفحه و دیسکوگرافی، چندان کامل نیست.

سفر تفلیس و برخی صفحه های ضبط شده در این سفر در کتاب "با زمزمه هزارستان" که به اهتمام سید جواد حسینی منتشر شده مورد بررسی و مستندسازی قرار گرفته که در جای خود اثری مهم و قابل اعتناست. تاریخ دقیق سفر و برخی از جزئیات و عکسها و نمونه لیبلهای سفر تفلیس، اطلاعاتی مفید در بررسی دیسکوگرافی این سفر می باشد. (ص ۲۱، ص ۱۶۱ و ۱۶۲)

در آثار متعدد دیگری نظیر "خاطراتی از هنرمندان" به نقل از پرویز خطیبی و به کوشش فیروزه خطیبی، "زنان موسیقی ایران از اسطوره تا امروز" اثر توکا ملکی، "قصه شمع" از نواب صفا، کتابچه "سید علی اصغر کردستانی" به سعی عباس کمندی، آثار گوناگون و سالنامه های ویژه موسیقی از سید علیرضا میرعلینقی، زندگی و آثار مهدی خالدی، "استاد اسماعیل مهراثش و جامعه باربد" و مجموعه کتابهای "مردان موسیقی سنتی و نوین ایران" از حبیب الله نصیری فر به اشارات و اطلاعات مفید و پراکنده ای در مورد صفحه های فارسی برمی خوریم که عموماً نیازمند نقد و پالایش می باشند. در این بین کتاب "آوای مهربانی" اثر زهره خالقی را می توان دارای بیشترین رویکرد دیسکوگرافی دانست و از این لحاظ اثری متمایز شمرد.

از آغاز سال ۱۳۸۲ شمسی به اهتمام موسسه فرهنگی هنری آوای مهربانی، نشست ماهیانه ای برای پژوهش در موسیقی دستگاهی برگزار می گردد که از نیمه سال ۱۳۸۳ مورد استقبال و حمایت انجمن موسیقی و بنیاد رودکی قرار گرفته، محل برگزاری آن به تالار رودکی انتقال یافته است. بخش ثابت بررسی های دیسکوگرافی در این نشستها برعهده نگارنده بوده که تا آذر ماه ۱۳۸۴ شمسی، دربالغ بر ۲۲ جلسه، مسایل گوناگونی در زمینه دیسکوگرافی فارسی و متناسب با موضوع نشست مورد توجه و تدقیق قرار گرفته است.

سال ۱۳۸۴ شمسی که مصادف با یکصدمین سال ضبط صفحه در تهران می باشد، فرصتی برای علاقمندان پژوهشهای دیسکوگرافی فراهم آورد تا فعالیت بیشتری در این راستا را هماهنگ نمایند. آماده سازی اولیه سایت Persiandiscography.com و ژورنال *صفحه سنی* و اختصاص شماره ای از فصلنامه ماهور به یکصدمین سالگرد ضبط صفحه در تهران، مصادیقی از اقدامات انجام شده می باشد.

اقدام بسیار مهم دیگر ترجمه دقیق و فاضلانه آقای محسن محمدی از کتاب "ضبط شده های فارسی کمپانی گرامافون ۱۲۷۷ تا ۱۳۱۳ شمسی" اثر محقق استرالیایی مایکل کی نیر است که مدتهاست به پایان رسیده و امید است تا پایان سال ۱۳۸۴ توسط *انجمن آثار و مفاخر ملی* که نشر آن را متقبل گردیده، منتشر شده و در دسترس عموم قرار گیرد.

پژوهشگران غیر ایرانی

در آثار پژوهشگران غیر ایرانی نیز اطلاعات مفیدی برای دیسکوگرافی فارسی یافت می شود. فردریک ویلیام گایسبرگ که صدابردار اولین صفحه های فارسی در سال ۱۲۷۷ شمسی در لندن می باشد در دو کتاب خود بنامهای **Music on record** و **The music goes round** که در اواسط قرن بیستم منتشر شده اند اطلاعاتی عرضه می کند که برای دیسکوگرافی فارسی قابل مراجعه اند.

محقق انگلیسی، آلان کلی در پی سالها پژوهش در آرشیو EMI بخش اعظم اسناد ضبط شده های کمپانی گرامافون را بازبینی و فهرستهای متعددی را تنظیم و بخشی از آنها را به صورت کتب زیر منتشر می کند:

His Master's Voice/La Voce Del Padrone : The Italian Catalogue; A Complete Numerical Catalogue of Italian Gramophone Recordings Made from 1898 to 1929 ... the Gramophone Company Ltd (Discographies)
by Alan Kelly (Compiler) (Hardcover - December 8, 1988)

His Master's Voice/La Voix de Son Maitre : The French Catalogue; A Complete Numerical Catalogue of French Gramophone Recordings made from 1898 to 1929 ... The Gramophone Company Ltd. (Discographies)
by Alan Kelly (Compiler) (Hardcover - September 27, 1990)

His Master's Voice/Die Stimme Seines Herrn : The German Catalogue A Complete Numerical Catalogue of German Gramophone Recordings made from 1898 to 1929 ... The Gramophone Company Ltd. (Discographies)
by Alan Kelly (Compiler) (Hardcover - May 30, 1994)

His Master's Voice/De Stem van zijn Meester : The Dutch Catalogue A Complete Numerical Catalogue of Dutch and Belgian Gramophone Recordings made from 1900 ... The Gramophone Company Ltd. (Discographies)
by Alan Kelly (Compiler), Jacques Kloters (Compiler) (Hardcover - July 30, 1997)

فهرست آثار شرقی (هندی، عربی و فارسی) کمپانی گرامافون تهیه شده توسط آلان کلی، بوسیله مایکل کی نیر مورد استفاده و بررسی قرار گرفته و نتیجه آن برای صفحه های فارسی بصورت کتاب The Gramophone Company's Persian Recordings 1899 to 1934 ضبط شده های فارسی

کمپانی گرامافون ۱۲۷۷ تا ۱۳۱۳ شمسی " ارائه شده است. طرح روی جلد این کتاب که مشاهده می شود، تصویری از فرمان مظفرالدین شاه در مورد امتیاز کمپانی گرامافون که اصل آن در لندن است، می باشد و در صفحه ۲۴۲ کتاب جلوه هنر در اسناد ملی از آثار مرکز اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی نیز تصویر نسخه دیگری از فرمان که در مرکز اسناد نگهداری می شود، درج شده است. وی در آثار دیگر خود که در فصلنامه The Record News متعلق به انجمن گردآوری کنندگان صفحه در هند (SIRC) منتشر نموده و یا مستقلاً بچاپ رسانده، مطالب مفید دیگری را که برای دیسکوگرافی فارسی قابل استفاده است، عرضه می کند. (نگاه کنید به: www.bajakhana.com)

از جمله پژوهشگرانی که فاقد اثری مستقل در دیسکوگرافی فارسی است اما مطالعات خاورمیانه ای وی در این زمینه قابل توجه و مراجعه می باشد آقای پل ورنون را باید یاد کرد. آثار وی عموماً در مجله Folk Roots به چاپ رسیده است.

Ethnic and Vernacular Music, 1898-1960 : A Resource and Guide to Recordings (Discographies)

by Paul Vernon (**Hardcover** - December 30, 1995)

از محققینی که شرایطی مشابه پل ورنون دارند می توان از **فردریک لاگرانژ** فرانسوی و پژوهشگر فنلاندی، **پکا گرونو** مولف *The Recording Industry: An Ethnomusicological Approach* را نام برد. دکتر رینر ای. لاتز و همکارانش نیز که سالهاست پروژه دیسکوگرافی آلمان را تعقیب می نمایند بدلیل آنکه بسیاری از صفحه های فارسی توسط کمپانیهای آلمانی ضبط و یا در کارخانه های آلمانی

تولید شده اند، مدارک و اطلاعات ارزشمندی برای بررسیهای دیسکوگرافی فارسی و شرقی در اختیار دارند که نمونه ای از آن را در دیسکوگرافی کامل بدیع زاده در سفر سال ۱۳۱۶ شمسی به برلین مشاهده می کنیم. (نگاه کنید به: گلبانگ محراب تا بانگ مضراب خاطرات سید جواد بدیع زاده، صص ۳۹۸ تا ۴۰۹ و سایت Brigit Lotz (Verlag

جمال اونلو، محقق اهل ترکیه در کتاب مهم خود بنام *Git Zaman Gel Zaman* تاریخچه ای از صفحه های ۷۸ دور در ترکیه را ارائه می دهد که با توجه به تورهای ضبط صفحه توسط صدابرداران

کمپانیها در خاورمیانه، می تواند در تدقیق تاریخ ضبط شده های فارسی مورد استفاده قرار گیرد. بخش اعظم این کتاب به دوره پس از جنگ جهانی اول اختصاص داشته و مطالب و مدارک آن در مورد آثار ضبط شده در دوره عثمانی و لیبلی های محلی و تولید صفحه برای کشورهای همسایه، ناچیز است و در عوض در انتهای کتاب تصویر کامل جزوه ای خطی حاوی برنامه یکی از نشستهای ضبط آمده که جذاب و از حیث موزیکولوژی مفید می باشد. این کتاب در سال ۲۰۰۵ میلادی از سوی ARSC (انجمن کلکسیونهای ضبط شده های صوتی) برنده جایزه بهترین تحقیق در زمینه آثار ضبط شده در موسیقی جهان شده است.